

кримінального судочинства: традиційна та сучасна: Монографія / П.Д. Біленчук. – Хмельницький: Хм ЦНТП, 2012. – 410 с.

9. Довбня С.Я. Конкурентна розвідка і модель загроз безпеки і бізнесу в організаціях і установах різних форм власності / С.Я. Довбня, О.М. Нікітчин // *Бизнес и безопасность*, 2014. – №6 (104). – с. 42-45.

10. Криміналістика: Підручник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 1998. – 418 с.

11. Костицький М.В. Нормативізм як методологія юриспруденції / М.В. Костицький // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2014. – №4 (93). – с. 28.

12. Крошко В.П. Сыскология вне границ: о генезисе этики, морали и нравственности сыска / В.П. Крошко // *Наука і правоохоронна*. – 2013. – №2. – с. 166-173.

13. Кулик О.Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 288 с.

14. Макаренко Є.І. Вступ до криміналістики. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: Середняк Т.К. / Є.І. Макаренко, 2014. – 213 с.

15. Мусиенко Д. Шпионские штучки / Д. Мусиенко // *Бизнес и безопасность*, 2014. – №6 (104). – с. 64.

16. Черней В.В. та ін. Розслідування шахрайств, учинених способом фінансової піраміди: навч. посіб. / За ред. В.В. Коваленка. – К.: НАВС, 2013. – 180 с.

17. Чистяков А.Н. Пандемия страха / А.Н. Чистяков. – К.: МААК, 2010. – 810 с.

Біленчук П.Д., Ярмолюк А.А.

ПОЛІЦЕЙСЬКА НАУКА І КРИМІНАЛІСТИКА У ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ: СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується системними трансформаційними змінами, оскільки він обумовлений епохою глобалізації.

Очевидно, що розвиток криміналістики в третьому тисячолітті обумовлений глобалізаційними процесами, а значить постійним прагненням науки до розширення обсягу досліджуваних об'єктів і можливості їх пізнання за допомогою сучасних ноозасобів, інтерактивних методів і грид-технологій [2].

Сьогодні наука криміналістика посідає особливе чільне місце в пізнанні юридично значимих фактів, подій і явищ сучасного світу.

Водночас історіографію, джерелознавство, сучасний стан і шляхи пріоритетного розвитку криміналістики найбільш перспективно системно розглянути крізь призму тривимірного світобачення: по-перше, проаналізувати криміналістику як науку, по-друге, сформулювати криміналістику як навчальну дисципліну і, по-третє, висвітлити криміналістику як сферу практичної діяльності: експертної, слідчої, прокурорської, судової, правоохоронної, адвокатської, правозахисної.

Поняття науки криміналістики вперше сформулював австрійський вчений – Ганс Гросс у 1892 р. на основі узагальнення тогочасної правової бази, наукових розробок, досвіду судової практики ряду країн Європи з континентальною системою права [21, с. 16-18].

Ганс Гросс визначив у своїх фундаментальних працях «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» (1892 р.) та «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» (1898 р.) предмет криміналістики так: криміналістика по суті починається там...де встановлюють...як саме вчинено злочин. Як досліджувати способи вчинення злочинів і розкривати ці злочини, які бувають мотиви вчинення злочину, з якою метою – про все це не розповідає ні кримінальне право, ні процес. Усе це становить предмет криміналістики і особливої її частини: кримінальної психології [12, с. 7].

Фактично в цій праці були систематизовані накопичені на той час у світі знання про засоби пізнання, доказування, розслідування, які використовуються в правосудді, судочинстві та поліцейській діяльності. Практично це перша наукова праця у світовій юриспруденції, в якій були системно узагальнені засоби і методи пізнання, доказування, розслідування, які використовувались на той час судовими слідчими, чинами жандармерії і поліції.

В.Я. Колдін справедливо зазначає, що Г. Гросс здійснив в цій праці узагальнений системний аналіз накопичених наукових знань і практичних навиків та умінь, а також зібрав, охарактеризував та класифікував технічні засоби пізнання, які використовувалися в слідчій і судовій практиці в основному країн Європи [16, с. 15-17].

Г. Гросс узагальнив наявні на той час наукові здобутки, надбання, технічні розробки, які використовувалися для пізнання, доказування, розслідування юридично значимих фактів в основному європейських вчених, зокрема: французького антрополога А. Бертильона (1853-1914 р.р.), англійського дослідника В.Д. Гершеля (1833-1917 р.р.), українських судових медиків М.О. Оболонського (1856-1913 р.р.) і Е.Ф. Белліна (1852-1902 р.р.) та багатьох інших [1].

У зв'язку з вищевикладеним, І.І. Котюк також підкреслює, що у науковій праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» (1898 р.) Г. Гросс уперше об'єднав в єдине ціле всі відомі на той час науково-технічні прийоми розслідування злочинів і наукові засади тактики проведення слідчих дій [15, с. 6].

Таким чином, це визначення предмета криміналістики було сформульовано Г. Гроссом ще понад сто років тому [18].

Водночас, варто зазначити, що ще і сьогодні в світі не існує єдиного поняття та визначення сутності предмету науки криміналістики. На різних континентах вчені в предмет дослідження науки криміналістики включають не тільки багато розділів науки поліцейського права, науки кримінального права, науки кримінально-процесуального права, але й детективознавства, сискології, теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінології,

кримінальної психології, фізики, хімії, біології, кібернетики, інформатики та інших наук [9].

На думку В.Я. Колдіна, класичним зразком безсистемних моделей криміналістики є сучасна криміналістика США [16, с. 15-17]. Вірогідно це тому, що вона, як вважає американський дослідник Р.М. Перкінс, бере свій початок від системи поліцейської науки, яка являє собою конгломерат відомостей кримінального права, кримінального процесу, криміналістики і правил професійної діяльності поліцейського [20, с. 15-16].

Дійсно в різних державах світу є своє бачення сутності науки криміналістики.

Так, наприклад, у Великій Британії та США поряд з терміном «криміналістика» використовується «поліцейська техніка», «поліцейська лабораторія», або «судова наука». У Німеччині використовується термін «поліцейська наука» та «природничо-наукова криміналістика» [7, с. 14].

Очевидно, що формування предмета науки криміналістики має певний історичний аспект, суть якого до цього часу становить дискусійну проблему [17].

Водночас, вважаємо, що поява науки криміналістики була зумовлена потребами самого життя, оскільки необхідність запобігання, протидії і розслідування фактів вчинення злочинних посягань була завжди.

Це обумовлено ще і тим, що в ряді країн Європи, зокрема у Франції, а також у країнах англосаксонської системи права (Великій Британії, США) на той час був накопичений певний досвід використання наукових знань в процесі розслідування, а тому в основу формування сутності поняття криміналістики покладені вчення французького антрополога А. Бертильона – засновника системи реєстрації злочинів з допомогою методів антропології, який вважав, що криміналістика винятково є «поліцейською наукою» [22].

В Україні теж є різні погляди щодо визначення сутності предмету науки криміналістики.

Так, І.І. Когутич вважає, що криміналістика забезпечує суб'єктів кримінального провадження відповідними знаннями. Виявляючи об'єктивно обумовлені найсуттєвіші, найстійкіші якісні зв'язки і взаємозалежності (закономірності) злочинної діяльності, пізнаючи їх, криміналістика розробляє шляхи, прийоми боротьби зі злочинами та засоби, методи і рекомендації щодо їх дослідження, озброюючи ними оперативних працівників, експертів, слідчих, прокурорів і суддів [14, с. 23].

Ю.М. Черноус зазначає, що діяльність із розслідування, як і власне феномен злочинної діяльності – є головними предметами пізнання криміналістики. Сьогодні спостерігається розширення меж предмету науки криміналістики, пізнання й інших видів правозастосовної практики [23, с. 45].

На думку В.Г. Гончаренка криміналістика істотно переросла сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства в цілому. Цей процес, як показує діалектико-логічний та екстраполяційний аналізи, безумовно, є закономірним, і можна без всяких застережень сказати, що сучасна

криміналістика стала своєрідним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові та технічні досягнення світового суспільства трансформуються і використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях науки і практичної діяльності, вже давно і стабільно виходячи за межі боротьби з правопорушеннями, кримінального судочинства, і все більше предметно поширюється на всі суспільні відносини, що потребують конкретного ситуаційного правового регулювання [11].

Все це свідчить, що на окремих етапах становлення та розвитку науки криміналістики в різних країнах світу простежується виокремлення окремих її новітніх напрямів – судове експертознавство, судове пізнання, судове безпекознавство, або у формуванні самостійних наукових дисциплін – судової медицини, судової психіатрії, судової психології, судової токсикології, судової хімії, судової фармакології, судової екології, судової аудіопсихофізіологічної діагностики і прогнозування поведінки людини, криміналістичного забезпечення безпеки кіберпростору.

Нинішній етап інформатизації українського суспільства, забезпечивши доступ усіх категорій потенційних користувачів до інформаційних ресурсів, створення умов для інформаційного виробництва – доступного самовираження громадян в інформаційній сфері, що є істотним кроком у розвитку демократизації, потребує зростаючої ефективності використання наявних у національних фондах інформаційних ресурсів і новоствореної інформації в інтересах національного розвитку [19, с. 6].

Все це свідчить про те, що автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація суспільного життя зумовлює створення якісно нового напрямку криміналістичної науки – «електронної криміналістики». Слідча і судова практика уже сьогодні потребують проведення спеціальних обстежень новітньої цифрової, електронної, телекомунікаційної техніки – системи мобільного зв'язку, мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, ноутбуків та субноутбуків, електронних онлайн-засобів, електронних веб-проектів, системи відеоспостереження, сервісів всесвітньої мережі Інтернет і їх відповідного програмного забезпечення.

Це обумовлено тим, що сьогодні з'явилися зовсім нові способи вчинення злочинів: кіберзлочинність, кібертероризм, кібервійни, злочинність у сфері високих інформаційних технологій тощо [5].

В повсякденний побут увійшли також і такі нові терміни як «звукові, запахові, електронні і геномні сліди», «електронний підпис», «електронний документ». Вочевидь практика потребує розробки нових засобів і методів їх виявлення, порядку їх збирання і дослідження.

Об'єктивний розвиток науки і техніки сприяє формуванню нових галузей криміналістичної теорії і методології, техніки і технології, тактики і методики таких як: криміналістичне людинознавство, криміналістична антропологія, криміналістичне слідознавство, криміналістичне зброєзнавство, криміналістичне вибухознавство, криміналістичне картознавство, криміналістичне інформаціознавство, криміналістичне

безпекознавство тощо.

Водночас і гармонізація вітчизняного законодавства до європейських і міжнародних стандартів теж набуває сьогодні особливої актуальності, а тому сьогодні в спеціальній літературі уже пропонуються такі нові напрями розвитку криміналістичної науки як: «судова криміналістика», «криміналістика судової діяльності», «тактика і методика судового слідства», «наукове забезпечення правосуддя, судочинства, правопорядку», «криміналістична адвокатологія», «криміналістичне забезпечення діяльності слідчого, прокурора, судді», «засоби захисту прав людини та громадянина і запобігання небезпеці арсеналом криміналістики», «криміналістичне безпекознавство», «криміналістична ейдологія», «криміналістична фактологія», «криміналістична феноменологія», «криміналістична одорологія», «криміналістична вокалографія».

Водночас у сучасному вигляді криміналістична наука являє собою цілісну систему наукових знань, що має слугувати цілям: а) пізнання, доказування, розслідування юридично значущих фактів; б) запобігання та протидії злочинним проявам; в) забезпеченню встановлення істини в конституційному, цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Очевидним є той факт, що тисячолітній досвід накопичення наукового знання призвело до того, що сьогодні наука криміналістика уже переросла свій власний потенціал і вийшла за межі «поліцейської техніки», «поліцейської лабораторії», «поліцейської науки», «науки про розслідування злочинів» [24, с. 48], «науки про закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення, технічні засоби, тактичні прийоми і методи виявлення фактичних даних про його сліди».

Узагальнений досвід експертної, слідчої та судової практики [13] і наукових досліджень [25] свідчить, що сьогодні засоби, методи та прийоми криміналістики успішно використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях освіти, науки і практичної діяльності [10].

Варто зазначити, що нововведення, які сформульовані в даній праці, ґрунтуються на положеннях Лісабонської стратегії та принципах Болонського процесу, рекомендаціях Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, оскільки вони безпосередньо стосуються юридичної освіти, правничої науки і практики конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства в цілому, а отже, і науки криміналістики, зокрема [6, с. 111-114].

Тому очевидно, що предметом науки криміналістики сьогодні є закономірності, що характеризують утворення, виявлення, оцінку юридично значущих фактів, які досліджуються загально філософськими, загальнонауковими, конкретно науковими, так і спеціальними засобами, методами, технологіями в процесі пізнання та доказування і використовуються в окремих видах судочинства з метою забезпечення верховенства права, законності та справедливості [3]. Також потрібно

пам'ятати, що однією з головних умов проведення актуальних та ефективних наукових криміналістичних досліджень на найвищому рівні є належне інформаційне забезпечення, в тому числі й за рахунок вивчення репрезентативної емпіричної бази, оскільки сьогодні, в епоху інформаційного суспільства, перед органами кримінальної юстиції постали такі проблеми як висока інформаційна ємність, підтримання раніше отриманих відомостей в актуальному стані та постійна необхідність в отриманні й обробленні великих обсягів даних. Сьогодні все більше стає важливим здійснення актуальних наукових досліджень у галузі широкомасштабних (глобальних) обчислень, тому вчені все частіше розробляють проміжне програмне забезпечення (middleware), бібліотеки та інструментальні засоби, що дозволяють спільно використовувати територіально розподілені ресурси як єдину потужну платформу. Такий підхід до обчислень відомий останнім часом як обчислення Grid [8, с. 34-36]. Саме Grid системи дозволяють здійснювати безпечне та скоординоване спільне використання ресурсів в освіті, науці і практиці [4, с. 143-148]. Таким чином, сучасний стан інформаційних відкриттів дозволяє виявляти кореляційні залежності, наприклад, між елементами криміналістичної характеристики певної категорії злочинів із допомогою застосування математичної обробки репрезентативної вибірки кримінальних проваджень. Отже, гнучкі та потужні обчислювальні грід-технології породжують нові можливості науки криміналістики при аналізі, моделюванні даних, розширюють форми реальної наукової співпраці та стають засобом формування єдиного інформаційного простору для об'єднання вчених різних наукових шкіл та держав з метою вирішення спільних креативних наукових проблем. Отже, майбутнє науки криміналістики – це її подальший активний розвиток, зміна кордонів та сфер впливу, а також виникнення нових сучасних напрямів, розробки і впровадження в освітянську, наукову та практичну діяльність новітніх автоматизованих систем, ноозасобів і грід-технологій.

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д. Видатні вчені-криміналісти: історико-правове дослідження (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / П.Д. Біленчук, В.М. Чисніков, О.О. Шульга. Частина I. – К.: ІФІЕ, 2011. – 72 с.
2. Біленчук П.Д. Електронний мультимедійний підручник «Криміналістика» / П.Д. Біленчук, В.І. Перкін, В.К. Весельський та ін. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2008. – 260 с.
3. Біленчук П.Д. Загальнотеоретична характеристика засобів пізнання у сфері кримінального судочинства: проблеми методології, системології, праксеології: Монографія / П.Д. Біленчук. – Хмельницький: Хм ЦНТП, 2012. – 375 с. (Рецензії на монографію П.Д. Біленчука: Котюк І.І. Генеологія судового пізнання // *Бизнес и безопасность*, 2012. – №6. – с. 2; Семаков Г.С. Методологічні засади дослідження засобів пізнання у сфері судочинства // *Актуальні проблеми криміналістики*. – Київ, КУП НАН України: Пульсари, 2013. – с. 260.

4. Біленчук П.Д. Інноваційні засоби підготовки управлінських кадрів: ноотехнології і грид-технології / П.Д. Біленчук, Ф.М. Медвідь, О.О. Шульга // Наукові праці МАУП. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2014. – випуск 1 (40). – с. 143-148.

5. Біленчук П.Д. Комп'ютерний тероризм: суперхакери, кібертерористи, кібер-криміналісти: Монографія / П.Д. Біленчук, М.В. Гуцалюк, О.В. Кравчук, М.В. Козир. За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Наука і життя, 2008. – 292 с.

6. Біленчук П.Д. Концепція наукового забезпечення судочинства / П.Д. Біленчук // Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції. – К.: КДАВТ, 2014. – с. 111-114.

7. Біленчук П.Д. Наука поліцейського права в українському державотворенні / П.Д. Біленчук, А.А. Ярмолюк // Юридичний вісник України, 2015. – №7 (1024). – с. 14.

8. Біленчук П.Д. Правове регулювання грид-технологій в Україні / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, А.І. Терешкевич // Аналогова і електронна фотографія: історіографія, характеристика, порівняльний аналіз, сфери застосування в юриспруденції. Навчальний посібник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: УАП, 2009. – с. 34-36.

9. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого: Монографія / П.Д. Біленчук. – К.: Атіка, 1999. – 352 с.

10. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник / П.Д. Біленчук, Г.С. Семаков / За ред. П.Д. Біленчука. – 4-те вид. змін., доповн. і доопр. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 520 с.

11. Гончаренко В.Г. Право і криміналістика / В.Г. Гончаренко // Криміналістика. Вибране. – К.: 2011. – с. 655.

12. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – Новое изд. перепеч. с изд. 1908 г. – М.: ЛексЭст, 2002. – с. VII.

13. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Монография / Н.И. Клименко, Н.Л. Комиссаров. – Донецк: ДЮН МВД Украины, 2012. – 222 с.

14. Когутич І.І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: [монографія] / І.І. Когутич – Львів: Тріада Плюс, 2008. – с. 23.

15. Котюк І.І. Теорія судового пізнання: Монографія / І.І. Котюк. – К.: Київський університет, 2006. – с. 6.

16. Криміналістика: інформаційні технологи доказування. Учебник для вузов / Под ред. В.Я. Колдина. – М.: Зерцало, 2007. – с. 15-17.

17. Криміналістика: Підручник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.

18. Криміналістика: Підручник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Право, 1997. – 254 с.

19. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі: монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горюхов, В.І. Попик та ін.: НАН України, Нац. б-ка України ім. Вернадського. – К.: 2014. – с. 6.

20. Perkins R.M. Elements of Polis Science Chicado, / R.M. Perkins, 1942. – p. 15-16.

21. Technika kriminalistyczna. Pod redakcja Wlodzimiera Kedzierskiego. Tom 1. – Szczytno, 2002. – с. 16-18.

22. Чисніков В.М. Основоположник «наукової поліції» / В.М. Чисніков // Юридичний вісник України. – 2008. – № 16. – 19-25 квітня.

23. Черноус Ю.М. Криміналістика як навчальна дисципліна / Ю.М. Черноус // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 січня 2015 р.) // Національна академія внутрішніх справ. – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – с. 45.

24. Шепітько В.Ю. Тенденції криміналістики в умовах глобалізації сучасного світу / В.Ю. Шепітько // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 23 січня 2015 р.) – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – с. 48.

25. Юрчишин В.М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. / В.М. Юрчишин. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 276 с.

Білик М.А., Удовенко Ж.В.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСІБ

Особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання інформації з матеріальних відображень, займає освідування. Воно дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, особливих примет і з'ясування обставин події, важливих для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм вчинення злочину та особу злочинця, висувати слідчі версії та правильно визначати напрями розслідування.

Під час проведення досудового розслідування освідування доволі поширена слідча (розшукова) дія, про що свідчать матеріали кримінальних проваджень. Так, під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень освідування проводилося у 78,4% випадках, для перевірки алібі – 2,8%.

Термін «освідування» в юридичній літературі вживається давно. Однак до цього часу не вгамовуються дискусії щодо процесуальної сутності цієї слідчої (розшукової) дії, її завдань і тактичних підстав проведення. У 20-х рр. минулого століття науковці під освідуванням розуміли діяльність лікаря чи спеціаліста у сфері медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання. У 60-х рр. думки вчених розділились. Одні дослідники вважали, що освідування – це один з видів огляду. Інші розглядали його як експертизу,